

А.Қ. Сағындық*^{id}, Т.Т. Аяпова^{id}

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
*e-mail: sagyndykova_akbota@mail.ru

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТЕРДІҢ РӨЛІ

Бұл мақалада шеттілдік білім берудің негізгі бағыттарының бірі – құзыретке негізделген бағыт қарастырылады және шеттілдік білім берудегі құзыреттердің орны мен мақсаты баяндалады. Шет тілін мәдениетаралық қарым-қатынас құзыретіне негіздеп оқыту барысында білім алушылар өз елін, тілін оқып отырған елдің әлемімен салыстыруға, басқа елдің өз елінен өзгешелігі, оның менталитеті қандай, тартымдылығы неде деп ойлана алуы тиіс. Сондықтан оқып үйреніп жүрген тілде сөйлейтін елдің мәдениетін білмей, оны меңгермей тұрып, сол тілде құзыреттік білікке қол жеткізу мүмкін емес. Қазіргі білім беру парадигмасында құзыреттік тәсіл болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың мақсаттарын, негізгі міндеттері мен мазмұнын әзірлеудің басым әдіснамалық негізі ретінде қарастырылады. Бұл тұрғыда қолданыстағы мемлекеттік білім беру стандарттарын қайта қарастыру, сондай-ақ білім беру жүйесін жетілдіру бар. Бұл құзыреттік проблемасын дамытудың жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын тудырды, оның тұжырымдамасы белгілі бір қызмет саласымен байланысты, сондықтан құзыреттіліктің әртүрлі түрлері ерекшеленеді.

Мақалада «құзырет» және «құзыреттілік» сөздерінің мағыналық ерекшеліктері нақтылана түседі. Сонымен қатар шет тіл білімі тек коммуникативті сапаларды ғана емес, интерактивті және ақпараттық қасиеттерді де қалыптастыра алатындығына баса назар аударылады, бұл постиндустриалды және ақпараттық қоғамда объективті шындық саналады.

Түйін сөздер: құзырет, құзыреттілік, білім беру, шеттілдік білім беру, рөл, қабілет, мәдениетаралық қарым-қатынас.

A.K. Sagyndyk*, T.T. Ayapova

Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty
*e-mail: sagyndykova_akbota@mail.ru

The role of competencies in foreign language education

The article discusses one of the main directions of foreign language education – the competence-based approach, and also describes the role and purpose of competencies in foreign language education. When learning a foreign language based on the competence of intercultural communication, students should be able to compare their country with the world of the country in which the language is being studied, think about how the country differs from its own country, its mentality and attractiveness. Therefore, without knowing and not mastering the culture of the country in which the language is studied, it is impossible to achieve the level of proficiency in this language. In the modern educational paradigm, the competence-based approach is considered as a priority methodological basis for the development of goals, objectives and content of professional training of future specialists. In this regard, an analysis of the current state educational documents, as well as an analysis of the improving education system, is presented. The article clarifies the semantic features of the words “competence” and “competency”. It is also emphasized that foreign linguistics can form not only communication qualities, but also interactive and informational qualities, which is an objective reality in the post-industrial and information society. According to a certain field of activity, different types of competences can be designed.

Key words: competence, competent, education, foreign language education, role, abilities, Intercultural communication.

A.K. Сағындық*, Т.Т. Аяпова

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Казахстан, г. Алматы,
*e-mail: sagyndykova_akbota@mail.ru

Роль компетенций в иноязычном образовании

В статье рассматривается одно из основных направлений иноязычного образования – компетентностный подход, а также описываются роль и назначение компетенций в иноязычном образовании. Изучая иностранный язык на основе компетенции межкультурного общения,

учащиеся должны иметь возможность сравнивать свою страну с миром страны, язык которой изучается, думать о том, насколько эта страна отличается от собственной страны, ее менталитетом и привлекательностью. Поэтому, не зная и не овладев культурой страны, в которой изучается язык, невозможно достичь высоким уровнем владения изучаемого языка. В современной образовательной парадигме компетентностный подход рассматривается как приоритетная методологическая основа для разработки целей, задач и содержания профессиональной подготовки будущих специалистов. В связи с этим представлен анализ действующих государственных образовательных документов, а также анализ совершенствующейся системы образования. В статье уточняются смысловые особенности слов «компетенция» и «компетентность». Также подчеркивается, что иностранная лингвистика может формировать не только коммуникативные качества, но также интерактивные и информационные качества, что является объективной реальностью в постиндустриальном и информационном обществе. Соответственно определенной сфере деятельности могут быть спроектированы разные виды компетенций.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, образование, иноязычное образование, роль, способности, Межкультурная коммуникация.

Кіріспе

Бір орында тұрақтамай, желдей жүйткіп бара жатқан қоғам ағымына ілесіп, белгілі бір жетістікке жету үшін тіл білудің маңызы зор. Қазіргі заманда дүниежүзінде шет тілдерінің белгілі бір тобы жаһандық мәртебеге ие болды. Сонымен бірге шет тілдерін білу білім алушылардың өздерін қоршаған ортаға, сағат сайын дамып жатқан жаңа заманға бейімделуіне айтарлықтай жағдай жасай алады. ХХІ ғасыр, ақпарат заманында, шет тілдерін білу арқылы көкжиегің кеңейеді. Дәуір көшіне ілесіп, аяққа нық тұру үшін, бір жерде тұрып қалмай, дамып, ғылым-білім меңгеріп, қоғамның сан саласында жетістікке жету үшін я болмаса, жай ғана интернет мүмкіндіктерін толығымен пайдалану үшін дамыған шет тілін үйренудің маңызы зор.

«Бір тіл адам баласын өмір дәлізіне шығарса, басқа тілдерді білу сол дәліздегі есіктерді айқара ашады» дейді Ұлыбританияның әйгілі саясаткері Фрэнк Смит. Сол үшін қазіргі кезде перзентінің болашағына жағдай жасауға талпынатын ата-аналар балаларына ерте жастан тіл үйретіп, мектептер бастауыш сыныптан бастап, шет тіліне ден қойып отыр. Сол арқылы қоғам енді жетіліп келе жатқан ұрпақтың жастайынан заман ағымына ілесуіне жағдай жасап жатыр. Тіл білетін кез келген адам қоғамнан өз орнын тауып, оның ажырамас бөлшегіне айнала алады. Ондай адамның қоғамдық өмірінде сан мыңдаған мүмкіндіктер пайда болып, алдынан жарқын болашаққа бастар есіктер ашылатыны белгілі. Шет тілінде қарым-қатынас дағдысын меңгерген кез келген адам халықаралық қарым-қатынас деңгейіне жете алады. Осындай себептерге байланысты қазіргі қоғамда шеттілдік білім берудегі екінші тұлғаны қалыптастыру осы кезеңде шет тілін оқытудың негізгі мақсаты

ретінде қарастырылады. Екінші тілдік тұлғаны қалыптастыру дегеніміз – білім алушының тіл арқылы шет елдің мәдениетіне еніп, сол елдің болмысын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын және саяси жүйесін ұғынуы. Екінші тілдік тұлға бірінші тілдік тұлға негізінде пайда болатынын атап өткен жөн.

Осы тақырып аясында «бала өмірге келген сәттен бастап, бірінші тілдік тұлға ретінде дамып, жаңа өмірге аяқ басады, өз ана тілінің дыбыстарын естіп, ана тілінде сөйлеп, өз төл мәдениетін, әдет-ғұрпын ұғынып, өз жас деңгейіне лайықты мәдениетті меңгерген тұлға болып қалыптасады. Мектепке аяқ басқан соң жоғары сыныпта шетел тілімен танысып, сол елдің мәдениеті туралы таным көкжиегін кеңейтеді. Яғни, шетел мәдениеті өзінің төл мәдениеті негізінде санасында қалыптасады», – дейді Т.Т. Аяпова (Аяпова, 2003: 30) [1, 30].

Мақсаты. Білім алушылардың тіл білімін дамытудағы ең жақсы көмек – бұл баланың уәждемесін, ынтасын арттыру, оқуға деген оқу-танымдық құзіретті қалыптастыру. Осы бір мәселенің өзектілігі қазіргі уақытта шет тілін оқыту әдістемесі саласында еңбек етіп жүрген көптеген ғалымдардың сабақтарында мұны күн тәртібіндегі мәселе ретінде қарап, оған деген қызығушылығының артуына байланысты. Өйткені бұл шет тілі сабақтарындағы оқу-танымдық құзырет, оқу іс-әрекетінің тиімділігін арттырудың оңтайлы жағдайларын ізденумен байланысты. Ол оқыту сапасына тікелей жанасатындықтан тұрақсыздыққа ұшырайды. Дәл осы фактор осы мәселенің өзектілігін айқын көрсетеді және оны зерттеуге айтарлықтай мүмкіндік береді. Білім беру саласында қызмет етіп жүрген ғалымдар мен зерттеушілер шет тілі сабақтарында оқу-танымдық құзыреттің қалыптасуы – сабақта жасалатын жағдайларға,

оқу бағдарламасындағы материалдың, балаға берілетін ақпараттың сапасы мен санына, оған қоса оқытылып жатқан пәннің білім алушылар үшін қаншалықты қызықты екендігіне тікелей байланысты екенін ерекше атап өтеді (Беленкова, Атабекова, 2009: 13), [2, 13].

Кейінгі жылдардағы отандық әдістемеді оқу-танымдық құзірет – тілдік, әлеуметтік-мәдени, компенсаторлық және сөйлей алумен қатар, шет тіліндегі коммуникативтік құзіреттің құрамдас бөлігі. Оқу-танымдық құзіреттің қалыптасуы студенттерге ғылыми тұрғыдан да, білімнің әртүрлі салаларында да өз мүдделері мен танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін санасына байлаған шет тіліндегі білімін кеңінен қолдануға мүмкіндік береді. Оқу-танымдық құзірет шет тілін меңгеру бойынша оқу қызметін жетілдіруге, сонымен қатар оны білім беруді және өздігінен білім алуды жалғастыру мақсатында пайдаға асыруға мүмкіндік беретін қызметтің жалпыланған әдістерін, жалпы білім беру және арнайы оқу дағдыларын дамытуды көздейді. Сонымен қатар оқу-танымдық құзірет ұғымын нақты танымдық объектілермен байланысқан логикалық, әдіснамалық, жалпы білім беру іс-әрекетінің элементтерін қамтитын тәуелсіз танымдық іс-әрекет саласындағы білім алушының қабілеттерінің жиынтығы деп түсіндіруге болады.

Күніне көлдей жаңалық ашылып, қоғам мен заман көрінісі сағат сайын өзгеріске ұшырап жатқан ақпараттық заманда білім беру парадигмасында «құзырет тәсілі» болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың мақсаттарын, міндеттері мен мазмұнын әзірлеудің басым әдіснамалық негізі ретінде қарастырылады. Осы тұрғыда жалпыхалықтық қолданыстағы мемлекеттік білім беру стандарттарын қайта қарастыру, оған қоса білім беру жүйесін жетілдіру бар. Бұл шара құзырет пен құзыреттілік мәселесін дамытудың жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын тудырды, оның тұжырымдамасы белгілі бір қызмет саласымен байланысты, сондықтан қазір құзыреттілік пен құзыреттің әртүрлі түрлері ерекшеленеді. Олардың бірінің мәні – «тек кәсіби білікке ғана емес, сонымен қатар кең мағынада құзыретке ие болу үшін жұмыс істеуді үйрену, яғни бұл өмірде болатын сан түрлі жағдайларды жеңуге және жеке де, топта да жұмыс істеуге мүмкіндік береді» (Вайсбурд, 1983: 23) [3, 23]. Топтағы жұмыс белгілі бір мәселені шешу үшін өзара әрекеттесуді, қарым-қатынасты жүзеге асыруды қамтып, жоғары білімі бар кәсіби маманның

коммуникативті құзіреттіліктің осындай түріне машықтануын талап етеді. Коммуникативті құзыреттің мәні мен мағынасын, мазмұнын мен жалпы ерекшелігін анықтау үшін аталған құбылысты осы тұжырымдамамен жұмыс істейтін әлеуметтік-гуманитарлық білімнің әртүрлі салалары тұрғысынан қарастыру қажет. Жалпы мақаланың негізгі мақсаты – шет тілін оқыту барысында құзыреттік білім беру бағыттарын айқындау, сол арқылы тиімді оқыту әдісін табу.

Әдебиеттерге шолу

«Құзыреттілік» пен «құзырет» ұғымдары педагогика қызметкерлерінің білігі мен кәсіби шеберлігін бағалау барысында жиі қолданылғанымен, қазіргі уақытқа дейін аталмыш ұғымдардың толымды әрі нақты мағынасы берілмеген, сонымен қатар қос ұғымның өзара ара-жігі де ажыратылмаған (Бухбиндер, 1980:2) [4, 2].

Кейбір анықтамалық және ғылыми басылымдарда, соның ішінде әдістемелік әдебиеттерде «құзыреттілік» пен «құзырет» ұғымдары бір мағыналы, синонимдес терминдер ретінде қолданылады. Десе де Т. Білдебаевтың «Қазіргі заман ұғымдары мен терминдерінің қысқаша түсіндірме сөздігі» атты еңбегінде «құзырет сөзі (латын тілінде *competentia* – құқығы бойынша тиесілік, *competo* – лайықты болу, сәйкес келу, күш салу, орыс тілінде компетенция) – белгілі бір саладағы білімдер мен тәжірибе, белгілі бір адамның ерекше хабардар мәселелерінің ауқымы» – деген анықтама берілген (Бим, 1977:13) [5,13]. Ал «құзыреттілік» деп маманның қандай да бір құзыреттерді игеріп, оны өз қызметі барысында тиімді әрі жүйелі түрде пайдалана білуін айтады екен. Сонымен қатар латын тілінен аударғанда «құзыретті» сөзі «өз ісін жетік білу, танымы мол, тәжірибелі, қабілетті» деген мағыналарды білдіреді. Осы бір қос ұғымның мән-мағынасы мен мазмұны, маңызы жақын әрі өзара тығыз байланысты болғанымен, феноменологиялық тұрғыдан екі түрлі термин болып келеді. «Құзырет» ұғымы «құзыреттілік» ұғымының құрамдас бөлігі болса, құзыреттілік құзыреттер негізінде қалыптасады. Бұл пікірді білім беру саласында құзыреттілік бағытын зерттеумен айналысып, осы салада талай жыл бойы талмай еңбек етіп жүрген ғалым А.В. Хуторской өзінің «Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения» атта еңбегінде ашып жазған (Вербицкий, 2018:87), [6, 87].

«Құзырет» ұғымы – дәстүр бойынша, білім беру мақсатындағы білім алушы иеленуі керек

білім мен дағдылар жиынтығы. Бұл ұғымның мәні осылай анықталады. Алайда, қазіргі кезде мұндай тәсілдер жеткіліксіз болып шықты. Қоғамға (кәсіби оқу орындары, өндіріс пен отбасы, қоршаған орта) тек қана білімді және кеңес беруші маман емес, түрлі өзгерістер мен болашақ өмірге, жаңа өмірге бейімделуге дайын, өзінің өмірлік және кәсіби мәселелерін іс жүзінде шеше алуымен қатар айналасындағы қоғамға, өзін қоршаған орта мен айналасында пайда әкелетін, мемлекет мүддесіне жұмыс жасайтын тұлғалар, болашақ мамандар қажет. Бұл ұғымдарды педагогика практикасына енгізу ісі білім берудің мазмұны мен әдістерін, түрлі тәсілдерді өзгертуді, білім беру аяқталғаннан кейін және жеке пәндерді оқу кезінде білім алушылар игеруі керек іс-әрекеттерді нақтылауды қажет етеді. Құзыретке ие тұлғаның анықтамасы, яғни ол не істей алады, қандай қызмет түрін игереді, оның үлкен өмірге деген дайындығы, бәрі-бәрі құзыреттілік тәсіл деп аталады. Құзыреттік тәсіл дегеніміз – басым білім беру мен тәрбиелеу парадигмасын біртіндеп қайта бағдарлауды, әлеуетті, білім алушының қазіргі заманғы көп факторлы әлеуметтік-саяси, нарықтық-экономикалық, ақпараттық және коммуникациялық қаныққан кеңістік жағдайында өмір сүру және тұрақты түрде өзін-өзі қамтамасыз ету, қоршаған ортаға бейімделу, білгенін саналы түрде өз қажетіне пайдалана білу қабілетін білдіретін құзыреттер кешенін меңгеру үшін жағдай жасау дағдыларын қалыптастыруды білдіреді.

«Құзырет» сөзінің мәніне жіті тоқталып өтер болсақ, бұл – білім алушылардың оқу-тәрбие процесінде қалыптасқан біліктері мен дағдылары. Өткен ғасырдың әйгілі психолог маманы В.Г. Асеевтің анықтамасы бойынша «оқу іс-әрекетінде мақсатқа жетуге, яғни іс-әрекет арқылы білім алуға дайын тұлғаны білдіреді» (Обдалова, 2014:12), [7, 12]. Білім алушының оқу-тәрбие процесіне ешкімнің көмегінен, өзі қосылуына бағытталған оқытудың арқасында алынған білім, тәжірибе, өмірлік құндылықтар, бейімділіктерде білім алушылардың құзыреттілігі қалыптасады. Біз «құзырет» ұғымының мәні туралы зерттеушілердің әртүрлі көзқарастарын талдаймыз. Осы салада жүйелі еңбек еткен ғалым Н.М. Беленкованың еңбегінде «құзырет» ұғымы «қабілет» ұғымымен байланыса түсіндіріледі, ғалым оны әлеуметтік-педагогикалық тұрғыда ашып, құзыреттілік білім беру процесінде басталған адамның жеке өмірлік белсенділігінің нәтижесі деген тоқтамға келеді (Жетписбаева, 2014:65) [8, 65].

Қазіргі заманғы білім беру тіл маманы мұғалімінің алдына белгілі бір талаптар қояды, мәселен негізгі құзыреттерді қалыптастыру арқылы жеке тұлғалық қасиеттерді дамыту қажет. Педагогикалық және тәрбиелік талаптарды орындау кезінде қандай да бір нәтижеге қол жеткізу барысында шет тілдерін оқытудың төрт тәсілі жүзеге асырылады. Олар – тұлғаға бағытталған, коммуникативті, құзыреттілік және әлеуметтік-мәдени.

Кез келген шетел тілі, соның ішінде ағылшын тілі, белгілі бір дағдылар негізінде оқытылады. Ол сөйлеу, тыңдап түсіну, оқу және жазу дағдылары. Сонымен қатар оқушыларға осы дағдылармен бірге грамматика мен лексиканы білу міндеті жүктеледі. Құзырет пайдаланылатын мәнмәтінге байланысты. Басқаша айтқанда оқушылар шетел тілін өмірдің кез келген жағдайында қолдануға бейімделуі қажет. Құзыреттік тәсіл, құзыреттілік негізде білім беру және құзыретке негізделген тілді оқыту ұғымдарында негізгі мәселе «құзырет» екенін айқын көруге болады. Құзыреттің түрлері туралы ғалымдардың көзқарасы сан тарапқа шашырап, бір-біріне ұқсамайтын болып келеді. Мысалы құзыретті іс жүзінде пайдаланылатын болсақ, оны «қатысымдық құзырет» және қатысымдық қабілет арқылы байланыс орнатуға мүмкіндік беретін «тұлғааралық құзырет» деп жіктеуге болады. Осылардың ішінен, көпшілік қабылдаған құзыреттерді бөліп айта аламыз. Олар – интеллектуалды, әдістемелік, жеке тұлға, әлеуметтік және қатысымдық құзырет.

Зерттеу әдістемесі

Филология ғылымдарының докторы, профессор С.С. Құнанбаеваның пікірінше, «шеттілдік білім берудегі негізгі құзырет – мәдениетаралық қатысымдық құзырет, яғни бұл шеттілдік білім берудің қалыптастырушы нысаны ретінде түсіндіріледі. Бұл ұғымның мағынасы өте кең кең, анығырақ айтатын болсақ, мәдениетаралық қатысымдық құзырет түрлі мәдениет өкілдері арасында қарым-қатынасты түсіндіретін мәдениеттану мен мәдениетаралық қатысымды басқару қабілеті ретінде қолданылады» (Құнанбаева, 2010:12) [9, 12].

Тұлғаның жеке қасиеттерінен және басқа да факторлардан басқа (жоғарыда аталған) заманға сай, жоғары дамыған мұғалімнің қалыптасуына таным көкжиегі де әсер етеді, бұл өз кезегінде адамның жады сияқты белгілі бір нәрсемен әрекеттесу арқылы кеңейе алады. Болашақ пе-

дагогика саласының маманын қалыптастырудың негізін құрайтын пәндерге көше отырып, бұл пәнді мемлекеттік тілде жүргізу (орыс топтары үшін) тек осы мамандыққа ғана емес, басқаларға да маңызды талаптардың бірі болып саналады. Алайда көп тілді сала мен педагогикалық бағыт жоғары білімді және дамыған тұлғаны қалыптастыратынын атап өткен жөн. Осылайша, көптілді білім беру бұрынғы білімге ұқсамайды. Көптілді білім беру жалпы оқу бағдарламасы мен білім беру жүйесіне өзінше түзетулерін енгізеді. Ол өзгерістерді табысты түрде іске асыру үшін көптілді педагог кадрлар ауадай қажет. Сонымен қатар қажетті құзыреттер жиынтығы бар дайындалған мамандар арқылы жоғары нәтижеге қол жеткізе аламыз. Осы ұсынылған көптілділік жағдайындағы шет тілдері мұғалімінің құзыреттілік моделі қазіргі жағдайда кәсіби шет тілдері мұғаліміне сәйкес келетін барлық қасиеттерді ескереді. Бүгінгі таңда шет тілі мұғалімдерінің көптеген құзыреттілік модельдері қалыптасып үлгерді. Осы зерттеуде ұсынылған модель көптілділіктің осы уақытқа дейін қалыптасқан жағдайларын атап көрсете отырып, таным көкжиегі кең, жүйелі жұмыс істейтін жоғары дамыған педагогика маманының қалыптасуына бағытталған. Бұл мүмкіндік, бір қарағанда, күрделі болып көрінеді, десе де іс жүзінде тұрақты өсу үшін керемет ынталандыру болатынын естен шығармаған жөн. Жоғарыда аталған бірнеше факторға байланысты көптілді-коммуникативтік құзыреттілік болмаса көптілді, негізделген кадрларды даярлау мен қалыптастыру шараларын жүзеге асыру мүмкін емес (Климентенко, Миролюбов, 1981:78) [10, 78].

Білім беру саласындағы құзыреттік тәсіл жүйесінде бірінші орынға білім алушының белгілі бір материалды жадына сақтап алуын емес, ойы, санасы мен танымының кеңейіп, басқа адамдармен қарым-қатынаста, кәсіби өмірде, өзінің жеке шекараларын қалыптастырып, өмірден өз жолын табу барысында туындайтын мәселелерді шеше білуіне баса мән береді. Құзыреттік тұрғысынан білім беру іс-әрекетінің нәтижесінде құзыретті қалыптастырудың басты негіздерінің бірі де бірегейі – танымдық тұрғыда білім бере отырып, баланы болашаққа дайындау.

Қолдану аясы өте кең әрі әмбебап болып келетін құзыреттер «негізгі құзыреттер» деп аталады. Негізгі құзыреттер маманның жан-жақты болуын қамтамасыз етеді. Негізгі құзыреттер жалпы білім берудің негізгі мақсаттарына, әлеуметтік тәжірибе мен жеке тәжірибенің

құрылымдық көрінісіне, сонымен бірге білім алушының ғасырлар бойы қалыптасып қалған әлеуметтік тәжірибені игере алуына, қазіргі дамып жатқан қоғамдағы өмір мен практикалық дағдыларды бойына жинап алуына мүмкіндік беретін негізгі іс-әрекеттерге негізделген. Осы позицияларды еске ұстай отырып, негізгі құзыреттер бірнеше ірі топқа бөлінеді. Қазіргі шет тілін оқыту әдістемесінде оқыту мақсатын анықтау барысында «білім», «қабілеттілік», «білік», «біліктілік», «дағды», «меңгеру», «іскерлік» ұғымдарымен қатар, «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдары қатар қолданылады (Пассов, 2000:125) [11, 125]. Еуропа кеңесі негізгі құзыреттерді бес топқа бөліп қарастыруды жөн санайды. Олар:

– саяси және әлеуметтік құзыреттер, бұл дегеніміз – жеке тұлғаның өзіне жауапкершілік алу, басқа да адамдармен бірлесе қандай да бір мәселені шешіп, алдына қойған мақсаттарының жүзеге асырылуына қатысу, сан алуан этномәдениеттер мен діндерге толеранттылықпен қарау, өзінің тұлға ретінде жеке мүддесін әлеумет пен қоғам қажеттіліктерімен үйлестіре білу қабілеттері;

– мәдениетаралық құзыреттер, яғни дүние-жүзіндегі түрлі ұлт, сан түрлі мәдениет пен дін өкілдерінің өзара түсіністік, сыйластық, бір-біріне деген құрмет негізінде қарым-қатынас жасау қабілеті;

– коммуникативтік құзырет дегеніміз – сан түрлі әлем тілдерінде ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау технологияларын сапалы меңгеру (оның ішінде компьютерлік бағдарламалау, Интернет желісі арқылы қарым-қатынас жасау және тағы да басқа қабілеттер бар);

– әлеуметтік-ақпараттық құзырет, құзыреттің осы бір түрі қазіргі заманда адам баласына аса қажет ақпараттық технологияларды меңгеру, бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланатын ақпараттардың бәріне дерлік сыни көзқараспен қарауды қарастырады;

– жекебас құзыреті – өзінің білім беру деңгейін тұрақты түрде арттыруға, үнемі дамып отыруға дайын болу, тұлғаның жекебас әлеуетін толыққанды іске асыру қажеттілігінің болуы, өз бетімен білім мен біліктерді игеру, өзін-өзі дамыту қабілеттері (Елизарова, 2005:306) [12, 306].

Жоғарыда аталған құзырет түрлері мен қабілеттердің барлығы ұрпақтың заман көшіне ілесіп, мемлекетіміздің әлемнің басқа елдерімен терезесі тең қарым-қатынас орнатуына септігін тигізеді.

Шеттілдік білім беру саласында негізгі қағида – оқытудың тұлғаға бағытталған бағыты, яғни

білім алушының жеке басына бағытталуы. Білім алушылардың жеке қабілеттері, бейімділігі мен мүмкіндіктері оқыту процесінің негізін қалайды. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту оқу қарым-қатынасы, өзара ынтымақтастық, белсенді шығармашылық, шабытты жемісті қолдана білу, сонымен қатар білім алушыны тілдік ортаға кіргізу, сол жерде сіңуіне мүмкіндік беру сияқты нақты қарым-қатынастар арқылы жүзеге асырылады, сапалы түрде ұсынылады.

Білім ақпараты төртке бөлінеді:

- сөйлеу және есту бағыты;
- есте сақтау бағыты;
- мүмкіндіктер мен жекебас қабілеттері;
- даму деңгейі мен іскерлік машығы (Щукин, 2007:36) [13, 36].

Демек тұлғаға бағытталған тәсіл өтілген сабақта да, берілген тапсырмаларды да өз бетінше орындауда да әртүрлі деңгейдегі күрделілікпен көлемдегі тапсырмаларды таңдау, оқу материалын барынша сапалы игеру қарқынының өзгермелілігі, педагог маманға жұптасып я болмаса топтасып істейтін жұмысты ұйымдастыруға көмектесу, білім алушыларды жұмысқа тартуға жәрдемдесетін жеке шығармашылық тапсырмалармен әртүрлі жобаларды іске асыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге баланы дамыту кезінде коммуникативті тәсіл де маңызды рөл атқарады. Ең бастысы, бұл тәсіл – мұғалім мен білім алушы арасындағы психологиялық кедергіні жоюға бағытталған. Коммуникативті тәсілді қолдана отырып, мұғалім әртүрлі ойын элементтерін, жұптық және командалық жұмысты қолдануға, дөңгелек үстелдер, пікірталастар мен викториналар ұйымдастыру арқылы сабағын қызықты өткізіп, оқушылардың құлшынысын арттыра алады. Осы тәсілді қолдану нәтижесінде сабақ студенттер үшін шығармашылыққа толы әрі қызықты болады. Педагогика ғылымына еңбек сіңірген әйгілі ғалым И.Л. Бимнің пікірінше, «коммуникативтілік» термині сөйлеу арқылы нақты байланыстарды жүзеге асыруға байланысты емес. Бұл белгілі бір жеке тұлғаны шет тілінде рухани және мәдени құндылықтармен таныстыру процесі (Савиньон, 2018) [14, 19].

Кейінгі жылдары шет тілін білудің рөлі күннен-күнге артып, шет тіліне деген адамдардың сұранысы жоғарылап келеді. Кез келген шет тілін сапалы үйрену, сол тілде қарым-қатынас жасауға машықтану қажырлы еңбекті қажет етеді. Мұндай зияткерлік іс-әрекетті жоғары ынталандыру керек екені анық. Осыған байланысты оқу-танымдық құзіретті қалыптастыру, оқу іс-әрекетін ынталандыру мәселелері күннен-күнге

маңызын арттырып жатыр және оларды мұғалім, психолог, әдіскер секілді мамандар зерттейді. Шет тілдерін оқытудың көп жылдық тәжірибесі қарапайым оқушылардың едәуір бөлігінің шет тілін үйренуге құлықсыз, ынтасының төмен екенін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Шеттілдік білім беруде оқу-танымдық құзыретті қалыптастыру – бұл оқуға деген ішкі мотивтердің пайда болуына жағдай жасау, білім алушылардың одан әрі өзін-өзі дамытуы туралы хабардар болуын қамтамасыз ету. Демек, тек біліміне бағытталған тәсіл тұлғаны оқыту мен тәрбиелеудегі қазіргі құзіреттілікке жол беріп, оның болашағына айтарлықтай әсер етеді деп қорытынды жасауға болады. Ағылшын тілі сабағына келетін болсақ, шет тіліндегі негізгі жалпы білім беру стандартына сәйкес осы тілді үйренуде сапалы да жаңа мақсаттарға жету міндеттері қойылады. Негізгі мақсат – оның құрамдас бөліктерінің жиынтығында шет тіліндегі коммуникативті құзыреттілікті дамыта сөйлеу, тілдік, әлеуметтік-мәдени, компенсаторлық, оқу және танымдық қабілеттер мен дағдыларды нығайтуға жағдай жасау. Атап айтқанда:

– сөйлеу құзыреттілігі – сөйлеу әрекетінің төрт негізгі түрі арқылы коммуникативтік дағдыларды дамыту, бұған сөйлеу, тыңдау, оқу, жазу дағдылары жатады (кез келген оқушы өзі үйренетін тілді қарым-қатынас құралы және танымдық іс-әрекет құралы ретінде функционалды түрде қолданады, шетелдік мәтіндер мен ғылыми мақалалардың түпнұсқасын оқып, оның ішінде таңдалған мамандыққа бағытталғанын жадына сақтайды, ақпаратты дәйекті, қысқа да нұсқа жеткізе алады, қарым-қатынас кезінде өзгенің жеке шекарасын құрметтеп, тұлғаның мәртебесін ескере отырып, сөйлеу мәнері мен мінез-құлқын бағындыра алады);

– тілдік құзыреттілік – негізгі білім беру үшін таңдалған қарым-қатынас тақырыптарына, салалары мен жағдайларына сәйкес жаңа тілдік құралдарды (фонетикалық, орфографиялық, лексикалық және грамматикалық) жүйелі түрде игеру; оқытылатын тілдің тілдік құбылыстары, ана тілінде және оқытылатын тілде ойды білдірудің әртүрлі тәсілдері туралы білімді игеру;

– әлеуметтік-мәдени құзыреттілік – негізгі білім алушылардың әртүрлі кезеңдеріндегі тәжірибесіне, қызығушылықтарына, психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін қарым-қатынас

салалары мен жағдайлары аясында білім алушыларды оқытылатын шет тілі елінің мәдениетіне, дәстүрлеріне және болмысына баулу; шет тілді мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында өз елін, мәдениетін көрсете білуді қалыптастыру;

– компенсаторлық құзыреттілік – ақпаратты алу және беру кезінде тілдік құралдардың жетіспеушілігі жағдайында жағдайдан шығу дағдыларын дамыту;

– оқу-танымдық құзырет – жалпы және арнайы оқу дағдыларын одан әрі дамыту, бұл білім беруді және өзін-өзі оқытуды жалғастыру үшін зерттелетін тілді қолдануға, шет тілін меңгерудегі оқу қызметін жетілдіруге және оның өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді (білім алушыларды тілдер мен мәдениеттерді өз бетінше үйренудің қолжетімді тәсілдерімен, оның ішінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалана отырып таныстыру қажет) (Kralova, Kovacicova, Repova, Skorvagova, 2021:138) [15, 138].

Қазіргі білім беру парадигмасында құзыреттік тәсіл болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың мақсаттарын, негізгі міндеттері мен мазмұнын әзірлеудің басым әдіснамалық негізі ретінде қарастырылады. Бұл тұрғыда қолданыстағы мемлекеттік білім беру стандарттарын қайта қарастыру, сондай-ақ білім беру жүйесін жетілдіру бар. Бұл құзыреттік проблемасын дамытудың жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын тудырды, оның тұжырымдамасы белгілі бір қызмет саласымен байланысты, сондықтан құзыреттіліктің әртүрлі түрлері ерекшеленеді. Олардың бірінің мәні – тек кәсіби біліктілікке ғана емес, сонымен қатар кең мағынада құзыреттілікке ие болу үшін жұмыс істеуді үйрену, бұл әртүрлі көптеген жағдайларды жеңуге және топта жұмыс істеуге мүмкіндік беру. Топтағы жұмыс, жағдайды басқару өзара әрекеттесуді, қарым-қатынасты жүзеге асыруды қамтиды, бұл жоғары білімі бар маманнан коммуникативті құзыреттіліктің осындай түрін иеленуді талап етеді. Коммуникативтік құзыреттіліктің мәні мен ерекшелігін анықтау үшін аталған құбылысты осы тұжырымдамамен жұмыс істейтін әлеуметтік-гуманитарлық білім-

нің әртүрлі салалары тұрғысынан қарастыру қажет [15].

Қорытынды

Біз өзіміздің зерттеу жұмысымыздың нәтижесінде, шеттілдік білім берудің соңғы нәтижесі – мәдениаралық қарым-қатыс құзыретінің мәні зор екенін байқадық. Тіл үйренуші құзыретті меңгеру үшін С.С. Құнанбаеваның сөзінше мына субқұзыреттер қажет:

– әлеуметтік субқұзырет, әлеуметтік-мәдени субқұзырет, когнитивтік субқұзырет, лингвомәдени субқұзырет, концептуалдық субқұзырет, жеке тұлғаға бағдарланған субқұзыреттер, барлығы оқу процесінде бастапқы деңгейден соңына дейін жұмыс істейді. Ол деген лингвистикалық материалдар арқылы беріледі және меңгеру арқылы соңғы нәтижеге жетеді. Бұл біздің зерттеу жұмысымыздың ең маңызды тұсы.

Құзырет білім берудің интегративтік сапалы сипаттамасы, қазіргі заманғы білім беру нәтижесі белгілі бір құзыреттер құрамы болып табылады, яғни ол дегеніміз білім берудегі құзырет үлгісі қоғам талабын қанағаттандыратын бітіруші үлгісі.

Қазіргі кезде білім беру ұйымдарында шетел тілінде оқыту оқушыларға белгілі бір көлемде білім беріп қана қоймай, олардың қабілеттерін шет тілі арқылы дамытып, оларды мәдениаралық қарым-қатынасқа дайындайтын етіп ұйымдастырылуы керек. Мектеп білім беру мекемесі ғана емес, оқушының жеке басын, тұлғалық қабілеттерін дамыту мектебіне айналады. Құзырет шет тілінде оқытудың түпкі мақсаттарын терең түсінуге, сөйлеу әрекетінің әр түрлі түрлерін меңгерудің ерекшеліктерін білуге, сонымен қатар оқушылардың танымдық мүмкіндіктері мен әлеуметін білуге негізделген.

Шеттілдік білім берудегі құзырет білім алушыларға білім беру үрдісінде шет тілінің көмегімен экстралингвистикалық, аймақтық ақпараттарды ескере отырып, моральдық-этикалық және патриоттық тәрбиемен қалыптасады.

Әдебиеттер

- 1 Аяпова Т. Сөйлеу онтогенезі. – Алматы: Раритет, 2003. – 280 б.
- 2 Беленкова Н.М., Атабекова А.А. Иноязычная коммуникативная компетенция как средство социальной адаптации будущего специалиста в вузе: результаты экспериментального обучения // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 8. – 67 с.
- 3 Вайсбурд М.Л. Типы задач в обучении иноязычной речевой деятельности / М.Л. Вайсбурд / Развитие познавательной активности в процессе овладения речевой деятельностью на иностранном языке. – М.: АПН/НИИСИМО, 1983. – 186 с.

- 4 Бухбиндер В.А. Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках / В.А. Бухбиндер. – Киев, 1980. – 16 с.
- 5 Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. – М.: Русский язык, 1977. – 27 с.
- 6 Вербицкий А.А. Иноязычное образование в контексте профессии // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. – 2018. – №. 2 (796).
- 7 Обдалова О.А. Иноязычное образование в XXI веке в контексте социокультурных и педагогических изменений. – Т.: Изд. Томского ун-та, 2014. – 180 с.
- 8 Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология: моногр. – Алматы: Білім, 2011. – 343 с.
- 9 Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010. – 344 с.
- 10 Климентенко А.А., Миролюбов А.А. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в школе. – М.: Педагогика, 1981. – 456 с.
- 11 Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. – М.: Просвещение, 2000. – 170 с.
- 12 Елизарова Е.Г. Культура и обучение иностранным языкам. – СПб., 2005. – 352 с.
- 13 Шукин А.Н. Обучение иностранному языку: теория и практика. – М.: Филоматис, 2007. – 348 с.
- 14 Савиньон С.Д. Коммуникативная компетентность: теория и практика обучения. Энциклопедия преподавания английского языка TESOL. – 2018. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118784235.eelt0047>
- 15 Kralova Z., Kovacikova E., Repova V., Skorvagova E. Activities in English classes inducing positive, negative emotions. The Education and Science Journal. – 2021. – Vol. 23. – № 1. – 136-155 p.

References

- Aiapova T. (2003) Soileu ontogenezi [Ontogenesis of Speech]. Almaty, Raritet, 280 p. (In Kazakh)
- Belenkova N.M. Atabekova A.A. (2009) Inoiazycznaia kommunikativnaia kompetensia kak sredstvo sosialnoi adaptatsii budushhego spetsialista v vuzе: rezul'taty eksperimental'nogo obucheniia [Foreign language communicative competence as a means of social adaptation of a future specialist at a university: the results of experimental learning] Higher education today. № 8, 67 p. (In Russian)
- Vaisburd M.L. (1983) Tipy zadach v obuchenii inoiazychnoi rechevoi deiatel'nosti. Razvitiе poznatel'noi aktivnosti v prosesse ovladeniia rechevoi deiatel'nost' na inostrannom iazyke. [Types of tasks in teaching foreign language speech activity/Development of cognitive activity in the process of mastering speech activity in a foreign language]. М..APN.NIISiMO, 186 p. (In Russian)
- Buhbinder V.A. (1980) Oчерки metodiki obucheniia ustnoi rechi na inostrannykh iazykakh [Essays on the methods of teaching oral speech in foreign languages]. Kiev, Buhbinder V.A., 16 p. (In Russian)
- Bim I.L. (1977) Metodika obucheniia inostrannym iazykam kak nauka i problemy shkol'nogo uchebnika. [Methodology of teaching foreign languages as a science and problems of a school textbook] M. Russkii iazyk, 27 p. (In Russian)
- Verbiskii A.A. (2018) Inoiazychnoe obrazovanie v kontekste professii [Foreign language education in the context of the profession]. Bulletin of the Moscow State Linguistic University. Education and pedagogical sciences. №. 2 (796). (In Russian)
- Obdalova O.A. (2014) Inoiazychnoe obrazovanie v XXI veke v kontekste sosiokulturnykh i pedagogicheskikh izmenenii. [Foreign language education in the 21st century in the context of sociocultural and pedagogical changes]. P. Tomsk University, 180 p. (In Russian)
- Jetpisbaeva B.A. (2011) Poliiazychnoe obrazovanie: teoriia i metodologiya [Multilingual education: theory and methodology] monogr. Almaty, Bilim, 343 p. (In Russian)
- Kunanbaeva S.S. (2010) Teoriia i praktika sovremennogo inoiazychnogo obrazovaniia. [Theory and practice of modern foreign language education]. Almaty, Edelweiss, 344 p.
- Klimentenko AA, Mirolyubov AA (1981) Teoreticheskie osnovy metodiki obucheniia inostrannym iazykam v shkole. [Theoretical foundations of teaching foreign languages at school]. M. Pedagogy, 456 p. (In Russian)
- Passov E.I. (2000) Programma-konsepsiia kommunikativnogo inoiazychnogo obrazovaniia. [Program-concept of communicative foreign language education.]. М.. Education, 170 p. (In Russian)
- Elizarova E.G. (2005) Kultura i obuchenie inostrannym iazykam. [Culture and teaching foreign languages]. SPb, 352 p. (In Russian)
- Shukin A.N. (2007) Obuchenie inostrannomu iazyku: teoriia i praktika. [Teaching a foreign language: theory and practice]. M. Filomatis, 348 p. (In Russian)
- Sauvignon S.D. (2018) Kommunikativnaia kompetentnost: teoriia i praktika obucheniia. [Communicative competence: theory and practice of teaching]. TESOL Encyclopedia of Teaching English <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118784235.eelt0047> (In English)
- Kralova Z., Kovacikova E., Repova V., Skorvagova E. (2021) Activities in English classes inducing positive, negative emotions. The Education and Science Journal. Vol. 23, № 1. 136-155 p.